

نایینی ئیزیدی به یه‌کێک له کۆنترین سیستهمه‌کانی بیروباوهر داده‌نریت له رۆژ‌ه‌لاتی ناوهر استدا، که ره‌نگه ره‌گ و ریشه‌ی بۆ نایینی میترایزم (نزیکه‌ی ۲۰۰۰ پێش زاین) بگه‌رێته‌وه. هه‌رچهنده به فهرمی وه‌ک نایینیکی جیهانی شانبه‌شانی مه‌سیحی یان ئیسلام ددانی پێدانه‌راوه، به‌لام ئیزیدایه‌تی له فله‌سه‌فه‌یه‌کی ته‌نهای ژیان تێده‌په‌رێت. پرسپاره به‌ر مه‌تییه‌کان سه‌بارته به مانای بوون و چه‌مه‌که‌کانی دووانه‌یی (دوالیزم) و یه‌کتا په‌رستی ده‌خاته روو. به پێچه‌وانه‌ی نایینی زه‌رده‌شتی، ئیزیدی، باوهریکی توندی دووانه‌یی په‌یره‌و ناکات. به‌لکه‌و قیری ئه‌وه ده‌کات که ئه‌و دووانه‌یه‌ی له سروشتدا چاودیری ده‌کرتین، له مێشک و شێواز مه‌کانی ره‌فتاری مروه‌فا ره‌نگ ده‌ده‌نه‌وه.

ئیزیدایه‌تی به پێچه‌وانه‌ی نایینه گه‌ر دوو نه‌یه‌که‌نه‌وه بانگه‌شه‌ی ده‌سه‌لاتی گشتگیر ناکات و به‌دوای موسلمانانه‌کاندا ناگه‌رێت. له سه‌ر مه‌تای سه‌ر هه‌لدانی نایینه گه‌وره‌ مه‌کانی جیهان، به‌تایبه‌تی ئیسلام له کوردستان، ئیزیدییه‌کان له هه‌مان کاتدا هه‌ولێ پاراستنی بیروباوهر و رێوهرسم و شوناسی نایینی خویان داوه و، تووشی گوشه‌گیریی به‌رده‌وام بوون.

چه‌واشه‌کاریه‌یه‌کانی ئیزیدایه‌تی له‌لایه‌ن نه‌ریته ئیسلامی و مه‌سیحیه‌یه‌کانه‌وه زۆر جار پێچه‌وانه‌ی تێگه‌شتن و لێکدانه‌وه راستیه‌ تێلۆژییه‌یه‌کانی خودی ئیزیدییه‌کانن.

له رووی مێژوویه‌وه ئیزیدایه‌تی به نایینی ره‌سه‌نی گه‌لی کورد داده‌نریت. لێکچوونه‌مه‌کانی نێوان ئیزیدی و موسلمانانی کورد- وه‌ک زمان، دابونه‌ریت، رێوهرسم و فۆلکلۆر- جه‌خت له‌سه‌ر ئه‌م نزیکیاته‌یه‌ کولتورییه‌ ده‌کهنه‌وه. به‌لام به پێچه‌وانه‌ی ئیسلامه‌وه، ئیزیدایه‌تی نایینیکی موسولمان نییه؛ به‌ر یه‌دی‌بوون به تایبه‌تی بۆ ماوه‌یه‌یه، چونکه مروه‌ف ده‌بێت له دایک و باوکی ئیزیدی له‌دایک بێت. ئه‌مه‌رۆ زۆریه‌ی ئیزیدییه‌کان- نزیکه‌ی 600 هه‌زار که‌س- له کوردستانی عێراق ده‌ژین، 400 هه‌زاری دیکه‌ش له پێکهاته‌یه‌کانی له‌ ده‌ره‌وه ده‌ژین. پراکتیزه نایینه ترادسیۆنه ناوه‌ندییه‌کان بریتین له: رۆژووگرته‌ی سه‌ی رۆژه و دواتر جه‌ژن، هه‌روه‌ها ریزگرته‌یه‌ی قوول بۆ توخمه سروشتیه‌یه‌کان. فێرکارییه‌ نه‌خه‌لافیه‌یه‌کانی ئیزیدییه‌کان جه‌خت له پاراستنی ژینگه‌ ده‌کهنه‌وه، وه‌ک پاراستنی کانیو و دارستانه‌کان و ریزگرته‌ن له که‌رامه‌تی مروه‌ف. باوهریکی به‌هره‌تی ئه‌وه‌یه که ته‌نها خودا ژیان ده‌به‌خشیت و ده‌بیات، کوشتن به توندی قه‌ده‌غه ده‌کات.

جه‌مال نه‌به‌ز و دامه‌زراره‌که‌ی

من له سه‌ر مه‌تای هه‌شتاکی سده‌ی رابردوودا پروفیسۆر جه‌مال نه‌به‌زم ناسی، دوا‌ی ماوه‌یه‌کی که‌م له پهنابه‌ریم بۆ ئه‌لمانی. به گه‌رمی پێشوازی لێکردم و ده‌ستپێشخه‌ری گه‌فتوگۆی سه‌بارته به کولتوری ئیزیدی کرد. پروفیسۆر نه‌به‌ز بیرمه‌ندیکی ناوازه بوو که خاله به‌هیزه فیکرییه‌یه‌کانی بریتی بوون له چاودیری کردن، شیکردنه‌وه، لێکدانه‌وه، هه‌له‌سه‌نگاندن و چارمه‌سهرکردنی کێشه‌کان. وه‌ک رۆشنیریکی جیهانی به بیری کراوه و لێهاتوویی شیکاری به‌هیز و داهینه‌ری و داهینان حیا ده‌کرایه‌وه. توانای کۆکردنه‌وه‌ی زانیاری له سه‌ر چاوه‌ جۆراوجۆر مه‌کان و ده‌ره‌ینه‌ی ده‌ره‌نجامه‌ دروسته‌یه‌کان کڕوکی کار مه‌کانی بوو. ئه‌و ته‌نیا زانا نه‌بوو به‌لکه‌و بریکاری گۆرانکاری کومه‌لایه‌تی بوو، رۆلێک له‌ بلاقراوه کاریگه‌ر مه‌کانیدا ره‌نگدانه‌وه‌ی هه‌بوو.

له کار مه‌کانی خۆمدا وه‌ک مه‌رگێریکی بڕوانامه‌دار، زۆر جار له کاتی وانه‌ و ته‌نه‌وه به‌ خوێندکارانی رۆژ‌ه‌لاتی ناوهر استدا ناما‌زم به کتێبی "زمانی یه‌کگرته‌ی کوردی" ئه‌و کردووه. جارێکیان له کاتی پشویه‌که‌دا له گه‌فتوگۆیه‌که‌دا پێم گوت: ئیزیدییه‌کان به‌ درێژایی هه‌زاران ده‌ق و نه‌ریته نایینه‌یه‌کانیان به زمانی کوردی پاراستووه، له کاتێکه‌دا لایه‌نه سیاسییه‌ کوردیه‌یه‌کان خه‌باتیان بۆ دانپێدانانی فهرمی به زمان و کولتوری کوردی کردووه و ده‌کهن. هه‌موو نزا و پارانه‌و و لیتۆرگییه‌یه‌کانمان به زمانی کوردیه‌یه و ناسنامه‌ی کولتورییمان به نزیکییه‌وه په‌یوه‌سته به ناسنامه‌ی کومه‌لگه‌ی کوردیه‌وه.

پروفیسۆر نه‌به‌ز به قوولێ کاریگه‌ر بوو به‌م تێبینی و لێدوانه و سه‌ر سه‌می قوولێ خۆی بۆ ئیزیدییه‌کان دووپاتکردووه. کار و خزمه‌ت و میراته‌که‌ی وه‌ک جێگای شانازی ده‌مینێته‌وه، سوپاسی ئه‌و هاوکارانه ده‌که‌م که له رێگه‌ی دامه‌زراوه‌ی نه‌به‌ز مه‌ به‌رده‌وام له سه‌ر کار مه‌کانی.

خاننا عومه‌ر خالی

پروفیسۆر خاننا عومه‌ر خالی خه‌لاتی سا‌لی ۲۰۲۵ی جه‌مال نه‌به‌زی پێهه‌خشرا به‌هۆی به‌شداریه‌ ناوازه‌یه‌یه‌ که‌ی له‌ خوێندنی کوردیدا. له رێگه‌ی کار مه‌کانیه‌وه ده‌قی نایینی ئیزیدی پاراستووه و به‌لگه‌ی له‌سه‌ر کردووه، ئه‌ده‌بیات و میراتی کولتوری کوردی ده‌وله‌مه‌ند کردووه. کاره‌ زانسته‌یه‌یه‌کانی ئه‌و، لێکۆلینه‌وه‌ی له‌ لایین و زمان و نه‌ریته فیکرییه‌یه‌کانی کوردی به‌شێوه‌یه‌کی به‌ر چاوه‌ پێشخستووه.

پروفیسۆر عومه‌ر خالی له سه‌ر مه‌تای کار مه‌که‌یه‌وه به ئێرا ده و تاک به‌ر کردنه‌وه جیاکراوته‌وه. خاوه‌نی ئیتیکه‌ی کارکردنی ناوازه‌یه که پالنه‌مه‌که‌ی فێر بوونی به‌رده‌وام و گه‌شه‌کردنی فیکرییه‌یه. له ده‌ره‌وه‌ی ده‌سته‌که‌وته زانسته‌یه‌یه‌کانی، له رێگه‌ی خۆبه‌خشی و دیدگای خۆیه‌وه نێله‌امبه‌خش بووه بۆ که‌سانی دیکه. هه‌ر له‌به‌ر ئه‌م هۆکارانه دامه‌زراوه‌ی نه‌به‌ز به‌م خه‌لاته به‌ناوبه‌نگه‌ ریزی لێده‌گریت.

۲۱ی ئه‌یلوولی ۲۰۲۵

دکتۆر مامۆ عوسمان
راویژکاری ئه‌نجومه‌نی رۆحانی ئیزیدییه‌کان